

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.5.138>

УДК 316.4

Л. В. Головко,

к. е. н., старший науковий співробітник,

Інститут демографії та дослідження якості життя НАН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3372-764X>

В. В. Головко,

заступник директора з організаційно-педагогічної та маркетингової роботи, Навчально-науковий інститут перепідготовки та

підвищення кваліфікації,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-8835-4542>

РИЗИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЗРОСТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

L. Holovko,

PhD in Economics, Senior Researcher, Senior Researcher Fellow,

Mykhailo Ptoukha Institute for Demography and Life Quality Research of the

National Academy of Sciences of Ukraine

V. Holovko,

Deputy Director for Organizational, Pedagogical and Marketing Work,

Educational and Scientific Institute of Retraining and Advanced Training

Dragomanov Ukrainian State University

RISKS AND OPPORTUNITIES OF SOCIAL CAPITAL GROWTH

Повномасштабна війна в Україні спричинила глибокі трансформації соціальних зв'язків, посилила процеси соціальної атомізації та актуалізувала проблему формування так званих «порожніх зон» соціальної активності в територіальних громадах. У статті проаналізовано вплив воєнних, соціально-економічних та психологічних чинників на соціальну згуртованість і соціальний капітал громад. Особливу увагу приділено ролі психологічної травматизації населення, інформаційної ізоляції, нерівності доступу до соціальної та цифрової інфраструктури, а також значенню політики підтримки вимушено одиноких осіб як інструменту соціальної інтеграції. Обґрунтовано, що комплексна соціальна політика, розвиток волонтерських ініціатив, партнерство між владою, бізнесом і громадським сектором, а також розширення мережі соціальних і освітніх просторів створюють передумови для відновлення довіри, зміцнення горизонтальних зв'язків і наращування соціального капіталу в умовах воєнного та повоєнного відновлення.

The full-scale war in Ukraine has led to profound transformations of the social structure of society, manifested in the destruction of established social ties, the strengthening of social atomization processes and the increasing level of psychological traumatization of the population. In these conditions, the problem of preserving and restoring the social capital of territorial communities, which acts as a key resource for their stability, adaptability and ability for long-term development, becomes especially relevant. The article analyzes the phenomenon of «empty zones» of social activity, which are formed as a result of migration, internal displacement, socio-economic inequality, degradation of social infrastructure, information isolation and reduction of interpersonal and institutional trust.

Special attention is paid to the impact of psychological trauma on social communications, interpersonal relationships and the level of civic participation. It is substantiated that long-term collective traumatization contributes to the

narrowing of social contacts, the growth of mistrust, social apathy and complicates the implementation of participatory governance mechanisms at the local level. At the same time, it is shown that the war opens up opportunities for the formation of new models of solidarity, volunteer activity and intersectoral interaction.

Particular emphasis is placed on the role of the policy of targeted assistance to involuntarily single persons as a tool to overcome social exclusion and restore horizontal social links. It has been proven that systemic social support, the development of volunteer initiatives, a network of social and educational spaces, as well as partnerships between local self-government bodies, public organizations and business have a multiplier effect, contributing to the growth of trust, social cohesion and the growth of social capital of communities. It was concluded that overcoming «empty zones» of social activity should be considered as a strategic priority of state and regional policy in the war and post-war periods.

Ключові слова: *соціальний капітал, соціальна згуртованість, територіальні громади, воєнний стан, психологічна травма, атомізація, соціальна активність, вимушено самотні особи.*

Keywords: *social capital, social cohesion, territorial communities, martial law, psychological trauma, atomization, social activity, forcibly lonely persons.*

Постановка проблеми. В Україні соціальний капітал набуває нових значень: він стає важливим ресурсом для виживання, мобілізації, відновлення та стійкості суспільства і локальних громад. Війна створює значну напругу та трансформацію соціальних структур, одночасно породжуючи як ризики, так і унікальні можливості для нарощування соціального капіталу.

Упродовж 2022–2025 рр. і по сьогодні, спостерігається масштабне порушення усталених соціальних зв'язків, дезінтеграція локальних спільнот і трансформація механізмів соціальної взаємодії. Міграційні процеси, руйнування соціальної інфраструктури, зростання соціально-економічної нерівності та поширення психологічної травматизації населення сприяють

виникненню «порожніх зон» соціальної активності, які характеризуються низьким рівнем громадської участі, дефіцитом довіри та ослабленням горизонтальних і вертикальних зв'язків у громадах.

Зазначені процеси становлять суттєву загрозу для соціального капіталу як ключового ресурсу стійкості територіальних громад. Водночас у науковому та практичному дискурсі залишається недостатньо систематизованим питання впливу комплексної соціальної політики, зокрема політики підтримки вимушено одиноких осіб, на подолання соціальної пасивності, відновлення соціальної згуртованості та формування нових моделей соціальної взаємодії в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування соціального капіталу та особливості його трансформації під впливом запровадження воєнного стану в Україні перебувають у фокусі наукових досліджень фахівців Інституту демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України, які аналізують зміни у структурі соціальних зв'язків, рівнях суспільної довіри та механізмах соціальної взаємодії в умовах воєнних викликів: Лібанової Е., Позняк О., Цимбала О., Заяць Т., Краєвської Г., Звонаря В. [1-3]. У наукових дослідженнях Л. Головка та В. Звонар здійснено ґрунтовний аналіз особливостей надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам на основі консолідації зусиль органів місцевого самоврядування, інституцій неформального сектору та представників бізнесу. Автори, спираючись на емпіричний матеріал окремих територіальних громад Волинської та Вінницької областей, обґрунтовують ефективність міжсекторальної взаємодії як чинника підвищення доступності та якості соціальних послуг в умовах кризових викликів [4]. Головка Л. В., Головка Т. В. досліджували фактори зміцнення горизонтальних зв'язків в одній із громад Київської області через волонтерські ініціативи, які активно об'єднували місцевих мешканців для підтримки ветеранів, переміщених осіб та вразливих категорій населення, що сприяло зниженню соціальної ізоляції та підвищенню рівня довіри [5]. Водночас у працях О. Макарової та Д. Дутки

увагу зосереджено на сучасних аспектах розвитку волонтерського руху в Німеччині. Дослідники акцентують на практиках надання волонтерських послуг вразливим групам населення, зокрема українським біженцям, та аналізують можливості адаптації цього досвіду у діяльності вітчизняних громадських організацій. Зокрема, підкреслюється потенціал масштабування ефективних волонтерських практик шляхом розширення організаційної спеціалізації, підвищення професійного рівня волонтерів і впровадження інституційних механізмів підтримки волонтерської діяльності [6].

Мета статті: теоретико-аналітичне обґрунтування впливу воєнного стану на трансформацію соціального капіталу територіальних громад України, а також визначення ролі політики соціальної підтримки, волонтерської діяльності та психосоціальної реінтеграції у подоланні «порожніх зон» соціальної активності та зміцненні соціальної згуртованості.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Повномасштабне вторгнення спричинило значні порушення звичних соціальних зв'язків. Міграція, внутрішнє переміщення, руйнування інфраструктури та соціальних середовищ призвели до дезінтеграції локальних мереж взаємодії, що є критичною загрозою для соціального капіталу. Такі тенденції ускладнюють підтримання довготривалих соціальних зв'язків і створюють потенційні «порожні зони» соціальної активності.

Зони є своєрідними просторами соціальної пасивності, де спостерігається низький рівень громадської ініціативності, недостатня включеність населення у процеси прийняття рішень, дефіцит комунікації між владою та громадою, а також поступова деградація публічного простору як середовища колективної взаємодії. Подібні явища особливо характерні для депресивних територій, периферійних сільських громад, монофункціональних населених пунктів, а також територій, що зазнали демографічного скорочення, трудової міграції чи соціально-економічної дестабілізації.

Суттєвий вплив на формування «порожніх зон» має процес соціальної атомізації суспільства. Зменшення рівня міжособистісної довіри, переорієнтація населення на індивідуальні стратегії виживання, послаблення локальної ідентичності та скорочення неформальних комунікацій призводять до руйнування механізмів соціальної згуртованості. За таких умов громадський простір перестає виконувати інтеграційну функцію, а мешканці дедалі рідше беруть участь у колективних ініціативах, громадських слуханнях, волонтерських чи культурних заходах.

Однією з ключових причин виникнення «порожніх зон» соціальної активності є соціально-економічна нерівність розвитку територій. У багатьох сільських та селищних громадах України спостерігається скорочення кількості соціальної інфраструктури — закладів культури, бібліотек, молодіжних центрів, клубів, громадських просторів. Внаслідок цього зменшується кількість платформ для соціальної взаємодії та комунікації між жителями. Особливо загострюється проблема у громадах із високим рівнем трудової міграції, де активне населення працездатного віку тривалий час перебуває за межами громади.

Водночас важливим фактором формування соціальної пасивності є інформаційна ізоляція та цифрова нерівність. В умовах інформаційного суспільства соціальна активність значною мірою визначається доступом до цифрових технологій, можливістю комунікації та участі у мережевих формах взаємодії.

«Порожні зони» соціальної активності мають комплексні негативні наслідки для розвитку територій. Насамперед вони призводять до послаблення соціальної згуртованості населення, зниження рівня довіри до органів місцевого самоврядування, зростання соціальної апатії та громадянської пасивності. Водночас у таких середовищах значно ускладнюється реалізація місцевих ініціатив, стратегій розвитку громад, програм громадської участі та механізмів партисипативного врядування.

Для подолання «порожніх зон» соціальної активності необхідним є впровадження комплексної політики соціальної інтеграції та активізації громадянської участі. Важливого значення набувають розвиток локальних громадських просторів, підтримка громадських організацій, молодіжних ініціатив, волонтерських рухів, культурних проєктів та механізмів участі жителів у прийнятті управлінських рішень. Не менш важливим є розвиток цифрової інфраструктури, створення хабів громадської активності, освітніх платформ та центрів соціальної взаємодії.

У сучасних умовах децентралізації та трансформації системи публічного управління проблема «порожніх зон» соціальної активності набуває стратегічного значення. Саме рівень соціальної включеності населення, здатність громади до самоорганізації та наявність ефективних горизонтальних зв'язків визначають стійкість територіальних громад, їх адаптивність до кризових викликів та спроможність забезпечувати довгостроковий соціальний розвиток. Отже, подолання соціальної порожнечі має розглядатися як один із ключових напрямів сучасної державної та регіональної політики розвитку громад.

Значущим також є ризики психологічної травми та її вплив на суспільні відносини, міжособистісні стосунки та рівень довіри. За даними соціальних досліджень Zagoriy Foundation проведеного у 2025 р.

- 47 % українців найбільше довіряли благодійності бізнесу, на основі підтверджених фактів, статистики та прозорої звітності;
- 41 % більше довіряли, реальним історіям людей;
- 37 % очікували прозорості та підтвердження незалежними джерелами;
- 11 % довіряли повідомленням від імені лідера компанії [7].

Отримання фейкової інформації формує почуття недовіри і накопичення травматичного досвіду, що має потенціал просоціальної взаємодії, водночас підриваючи довіру до бізнесу, соціальних інститутів, що створює «подвійний ефект» на соціальний капітал.

Одним із ключових ризиків психологічної травми є порушення соціальної комунікації та міжособистісної взаємодії. Травмована людина часто характеризується підвищеним рівнем тривожності, емоційної нестабільності, недовіри до оточення, схильністю до ізоляції та уникнення соціальних контактів. Такі зміни суттєво впливають на здатність формувати стабільні соціальні зв'язки, підтримувати конструктивний діалог та брати участь у колективній діяльності.

Небезпечним наслідком психологічної травматизації є трансформація суспільної довіри. Тривале перебування суспільства у стані колективної травматизації сприяє формуванню атмосфери підозри, соціального відчуження та психологічної оборонності, може призводити до зниження рівня горизонтальної довіри між людьми, послаблення солідарності та руйнування соціального капіталу. У таких умовах зростає ризик конфліктності, поляризації суспільства та поширення агресивних моделей поведінки.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, тривалий стрес і травматичний досвід можуть спричиняти соціальну ізоляцію, погіршення міжособистісних взаємин та зростання суспільної напруги. З метою покращення психічного здоров'я на роботі, прогресивною є підтримка з боку держави, за допомогою законодавства та нормативних актів, політики на робочому місці, навчання керівників та організація цілеспрямованих заходів для працівників. Рекомендаційний характер мають трансформаційні шляхи:

- визначення і збереження цінностей, як особистісних, так і в громадах через підтримку ініціатив та залученість населення, зростання обсягу державних інвестицій в усі сектори;
- зміни середовища перебування – вдома, в школах, на робочих місцях та в громадах – для кращого захисту психічного здоров'я та запобігання психічним розладам;

- зміни в системі охорони психічного здоров'я шляхом створення мереж доступних, недорогих та якісних послуг і підтримки на рівні громад, що відповідають повному спектру потреб [8].

Психологічна травма також безпосередньо впливає на інститут сім'ї та міжособистісні стосунки. Особи, які пережили травматичні події, нерідко демонструють труднощі у вираженні емоцій, втрату емпатії, підвищену дратівливість або емоційну відстороненість. Це ускладнює формування довірливих взаємин у сім'ї, професійному середовищі та громадському житті. Особливої уваги потребує проблема міжгенераційної передачі травми, коли негативні психоемоційні моделі передаються наступним поколінням через виховні практики, комунікацію та соціалізацію. Разом з тим, у суспільствах, які переживають масштабні травматичні події, формується тенденція до звуження соціальних контактів і концентрації виключно на вузькому колі найближчих зв'язків.

В умовах війни особливого значення набуває проблема травматизації дітей та молоді. Психологічна нестабільність, тривале перебування у стресовому середовищі, вимушене переселення та порушення звичного освітнього й соціального середовища негативно впливають на формування соціальних навичок, емоційного інтелекту та здатності до довірливих взаємин.

Важливим напрямом подолання наслідків психологічної травми є розвиток механізмів соціальної згуртованості та відновлення довіри. Колективні практики взаємодопомоги, волонтерська діяльність, громадські ініціативи та участь у спільних соціальних проєктах сприяють психологічному відновленню та формуванню відчуття соціальної підтримки. Особливого значення набувають соціально-психологічні програми реінтеграції ветеранів та ветеранок, формування політики поведінки та етики спілкування з останніми, підтримки ВПО, розвитку громадських просторів та створення безпечного комунікативного середовища в громадах.

Розширення мережі соціальних просторів, центрів ментального здоров'я, системність проведення різноманітних культурних, просвітницьких, благодійних заходів, ярмарок із залученням ініціативних мешканців громади, волонтерів, благодійних фондів, органів місцевого самоврядування сприяє розвитку культури емпатії, відповідальності та довіри, зміцненні горизонтальних та вертикальних зв'язків в територіальній громаді, нарощуванні соціального капіталу.

Актуальним також є зростання соціальної згуртованості через політику допомоги вимушено самотнім особам, оскільки кількість осіб даної категорії постійно зростає. Політика цілеспрямованої допомоги самотнім громадянам у межах територіальних громад виступає важливим інструментом подолання соціальної ізоляції, яка в умовах воєнного часу істотно посилюється через втрату сімейних, професійних і сусідських зв'язків, вимушене переміщення населення та зниження доступу до базових соціальних сервісів. Системна соціальна підтримка (зокрема соціальний супровід, догляд удома, психосоціальна допомога, участь у громадських ініціативах) створює умови для включення самотніх осіб у мережі міжособистісної взаємодії, що сприяє відновленню відчуття належності до спільноти та зменшенню ризиків соціального виключення.

Важливим наслідком такої політики є формування нових соціальних зв'язків між отримувачами допомоги, соціальними працівниками, волонтерами та іншими членами громади. Ці взаємодії мають не лише інструментальний, а й ціннісний характер, оскільки ґрунтуються на практиках взаємної підтримки, солідарності та емпатії. У результаті зростає рівень міжособистісної довіри, яка є базовою складовою соціального капіталу та передумовою ефективної колективної дії.

Крім того, залучення громадських і волонтерських організацій до реалізації програм підтримки самотніх громадян сприяє активізації місцевих волонтерських мереж і розвитку горизонтальних форм взаємодії в громаді. Волонтерство у цьому контексті виконує подвійну функцію: з одного боку,

воно компенсує обмежені ресурси органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, а з іншого — стимулює громадянську активність, самоорганізацію та відповідальність за спільне благо. Саме через такі практики посилюється горизонтальна згуртованість громади, що проявляється у готовності її членів співпрацювати, підтримувати одне одного та спільно реагувати на кризові виклики.

Зокрема, в одній із деокупованих територіальних громад Київської області діють волонтерські угруповання, де надаються можливості для залучення до їх діяльності самотніми особам старшого працездатного віку, ВПО [5]. Долучення до волонтерської діяльності малозахищених осіб, сприяє зростанню почуття значимості для територіальної громади, причетності до загального спротиву, мінімізує ризики прояву депресивності, а комунікація з різновіковими категоріями населення покращує їх ментальне здоров'я, створює можливості використання власного досвіду.

Таким чином, політика цілеспрямованої допомоги самотнім громадянам має мультиплікативний ефект: вона не лише покращує індивідуальне благополуччя вразливих осіб, але й сприяє зниженню рівня соціальної напруги, зміцненню довіри та формуванню стійких горизонтальних соціальних зв'язків. У довгостроковій перспективі це створює підґрунтя для зростання соціального капіталу та підвищення соціальної стійкості територіальних громад в умовах воєнного та повоєнного відновлення. З врахуванням тенденцій зростання самотніх осіб, літніх людей, на перспективу, значущим є розширення мережі будинків для літніх осіб з належним медичним доглядом.

Тривалість військового періоду, зумовлює ризик зникнення суспільства на тимчасово окупованих територіях. Оскільки, на них активно прогресує процес атомізації, підсилюючись тиском зі сторони ворога, зокрема примусовим вивченням російської мови, примусовою мобілізацією, вивезенням українських дітей до росії.

На думку Грицака Я., на окупованих територіях існує правило трьох поколінь. Згідно якого, перше покоління, яке виросло на Україні, і на разі у зрілому віці, найменше піддається ворожому агітаційному впливу, молодь, діти – у більшій групі ризику, однак найбільш впливовими є особи дошкільного віку та ті, які народились на окупованій території [9]. Тому, значущим є підтримка горизонтальних зв'язків з населенням тимчасово окупованих територій. В цьому велика роль залежить від волонтерів, благодійних організацій завдяки їх гнучкості та мобільності.

Під час трансформаційних змін соціального капіталу, з метою мінімізації впливу явища асиміляції, важливим також є підтримка зв'язку з населенням, яке тривалий час перебуває за кордоном, в основному це жінки працездатного, репродуктивного віку з неповнолітніми дітьми. Збереження дружніх стосунків, довіра, мінімізує прояви ностальгії, апатії, депресії, підсилює стресостійкість, віру у їх значимість для України, важливість їх набутого соціального капіталу для повоєнної відбудови і відновлення соціально-економічного розвитку країни.

На перспективу, значущим є створення умов і надання можливостей для використання соціального капіталу ветеранів і ветеранок. Більшість з них, це цивільні люди, які були мобілізовані з різних сфер. Важливим є аналіз набутого ними соціального капіталу, надання умов перепрофілювання, створення нових робочих місць, особливо надання можливості залучення їх до патріотичного виховання молоді.

Значущим у мінімізації ризиків і зміцненні соціального капіталу є розвиток партнерських відносин між благодійними фондами, громадами та бізнесом з метою успішної реалізації соціальних проєктів, створення безбар'єрних умов через впровадження соціальних послуг та інклюзивних програм. Соціалізація, реабілітація, відновлення є ключовими чинниками якісних змін суспільного розвитку у воєнний і повоєнний періоди. Підтримка владою флагманських проєктів забезпечує стабільну допомогу вразливим категоріям населення.

Значну роль у підтримці соціального капіталу, особливо в контексті підтримки молоді та навчання навичкам громадянської участі відіграють освітні установи та громадські організації. Освітні простори виступають не лише як місця навчання, а й як центри соціальної інтеграції та підтримки, сприяючи довірі між різними групами населення. Освітні ініціативи в регіонах, що постраждали від війни, перейшли на гібридні моделі роботи, створивши онлайн-спільноти підтримки учнів та батьків, що сприяло збереженню і посиленню соціальних мереж.

Місцеві громади використовують інституційні механізми для формування нових форм співпраці між стейкхолдерами: підприємцями, НУО, волонтерами та органами місцевого самоврядування. Це, з одного боку, укріплює горизонтальні зв'язки, а з іншого – сприяє відновленню довіри до локальних інститутів.

В умовах війни в Україні соціальний капітал зазнає суттєвих трансформацій. Війна створює значні ризики, такі як зниження довіри до інституцій, руйнування традиційних мереж та психологічні травматичні впливи. Водночас відкриває унікальні можливості для зростання соціальної згуртованості, солідарності та волонтерської активності як механізмів підтримки спільнот.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціальний капітал виступає одночасно як ресурс і виклик: він може бути укріплений через громадську участь, освітні ініціативи, координацію волонтерських груп та спільну мобілізацію проти загальної загрози. Успішність цих процесів залежить від здатності інституцій і громад адаптуватися до нових соціальних реалій та інтегрувати досвід війни у стратегії побудови стійких локальних мереж співпраці.

Формування «порожніх зон» соціальної активності є наслідком поєднання соціально-економічних, інфраструктурних, інформаційних та психологічних чинників.

Психологічна травматизація населення має довготривалий негативний вплив на соціальні комунікації, міжособистісні стосунки та готовність до колективної дії. Водночас колективні практики взаємодопомоги, волонтерська діяльність, розвиток громадських і соціальних просторів здатні виконувати компенсаторну та відновлювальну функції.

Політика цілеспрямованої допомоги вимушено самотнім особам є ефективним інструментом подолання соціальної ізоляції, відновлення відчуття належності до громади та формування нових горизонтальних соціальних зв'язків. Така політика має мультиплікативний ефект, оскільки одночасно покращує індивідуальне благополуччя вразливих осіб і сприяє зміцненню соціальної згуртованості та зростанню соціального капіталу громад.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень є:

- емпіричне вимірювання рівня соціального капіталу та соціальної згуртованості в громадах з різним рівнем воєнного впливу;
- аналіз ефективності локальних політик підтримки вимушено самотніх осіб і вразливих груп населення;
- дослідження довгострокових наслідків психологічної травматизації для соціальних інститутів і міжгенераційних відносин;
- вивчення ролі цифрових платформ і гібридних форм участі у подоланні соціальної ізоляції;
- розроблення моделей міжсекторального партнерства як інструменту нарощування соціального капіталу в умовах воєнного та повоєнного відновлення.

Література

1. Лібанова Е., Позняк О. & Цимбал О. Масштаби та наслідки вимушеної міграції на-селення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 48(2), 37—57. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>

2. Заяць Т. А., Краєвська Г. О. Розвиток соціального капіталу територіальних громад в Україні. *Економіка України*. 2020. № 12. URL: http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=435 (дата звернення: 16.05.2023).
3. Звонар В. П. Джерела та принципи розвитку соціального капіталу. *Економіка України*. 2021. № 1. С. 24–39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.01.024>
4. Holovko, L., & Zvonar, V. (2022). The provision of social services to internally displaced persons in the communities of Ukraine. Transformation of economy, finance and management in modern conditions. (pp. 295–309). Riga: Baltija Publishing. Retrieved from <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-220-3-18>
5. Головки Л. В., Головки Т. В. Волонтерська діяльність як фактор резильєнтності та наращування соціального капіталу в громадах (на прикладі однієї з громад Київської області). *Демографія та соціальна економіка*, 2023, №4 (54), С. 38–54.
6. Макарова О., Дутка Д. (2022). Волонтерський рух в Німеччині (сучасні аспекти). *Демографія та соціальна економіка*, 49 (3), 89–101. <https://doi.org/10.15407/dse2022.03.089>
7. Справедливість, довіра й багатство: як українці оцінюють ресурси, успіх і соціальну відповідальність. URL: https://zagoriy.foundation/wp-content/uploads/2026/04/16.2026_spravedlyvist-dovira-j-bagatstvo.pdf.
8. Mental health. URL: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response?utm_source=chatgpt.com.
9. «Є правило трьох поколінь». Грицак розповів, що відбувається з українцями на окупованих територіях. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/okupovani-teritoriji-ukrajini-gricak-rozpoviv-hto-doslidzhuye-situaciyu-ta-shcho-tam-zminilos-50586872.html>

References

1. Libanova, E., Pozniak, O., and Tsymbal, O. (2022), “Scales and consequences of forced migration of the population of Ukraine as a result of the

armed aggression of the Russian Federation”, *Demography and Social Economy*, vol. 48 (2), pp. 37–57. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>

2. Zaiats, T. A., and Kraievs’ka, H. O. (2020), “Development of social capital of territorial communities in Ukraine”, *Economy of Ukraine*, vol. 12, pp. 56–72. http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=435

3. Zvonar, V. P. (2021), “Sources and principles of social capital development”, *Economy of Ukraine*, vol. 1, pp. 24–39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.01.024>.

4. Holovko, L., and Zvonar, V. (2022), “The provision of social services to internally displaced persons in the communities of Ukraine”, *Transformation of economy, finance and management in modern conditions*, Baltija Publishing, Riga, pp. 295–309. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-220-3-18>.

5. Holovko, L., and Holovko, T. (2023), “Volunteering as a factor of resilience and building social capital in communities (on the example of one of the communities of Kyiv region)”, *Demography and Social Economy*, vol. 4 (54), pp. 38–54.

6. Makarova, O., and Dutka, D. (2022). “Volunteer movement in Germany (current aspects)”, *Demography and Social Economy*, vol. 49 (3), pp. 89–101. <https://doi.org/10.15407/dse2022.03.089>.

7. zagoriy.foundation (2026), “Justice, Trust and Wealth: How Ukrainians Evaluate Resources, Success and Social Responsibility”, available at: https://zagoriy.foundation/wp-content/uploads/2026/04/16.2026_spravedlyvist-dovira-j-bagatstvo.pdf (Accessed 10.05.2026).

8. WHO (2025), “Mental health”, available at: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response?utm_source=chatgpt.com (Accessed 07.05.2026).

9. nv.ua (2026), “There is a rule of three generations”. Hrytsak told what is happening to Ukrainians in the occupied territories”, available at: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/okupovani-teritoriji-ukrajini-gricak-rozpoviv-hto-doslidzhuye-situaciyu-ta-shcho-tam-zminilos-50586872.html> (Accessed 10.05.2026).

Отримано редакцією журналу / Received: 12.05.26

Прорецензовано / Revised: 22.05.26

Дата публікації / Published: 26.05.26